

Становлення та розвиток сучасної господарсько-інформаційної стратифікації в Україні

О.І. Коваленко
кандидат юридичних наук, доцент,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Н.О. Коваленко
ад'юнкт,
Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. Дідоренка

У статті авторами розглянуто сучасні питання як правового, так і соціального напрямку використання інформації, інформаційного права та пов'язаних із ними організаційно-господарських відносин.

В статье авторами рассмотрены современные вопросы как правового, так и социального направления использования информации, информационного права и связанных с ними организационно-хозяйственных отношений.

In this article the authors consider current issues both legal and social uses of information, information law and associated organizational and economic relations.

Ключові слова: інформація, інформатизація, інформаційне право, інформаційні відносини, управління інформацією та господарською стратифікацією.

Постановка проблеми

Інформаційні відносини відображають комплексну галузь права і подальша їх структуризація повинна з'єднатися в Інформаційний кодекс України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Методологічні питання на шляху створення Інформаційного кодексу України розробляють М.Я. Швець, М.С. Вертузаєв, К.І. Беляков, В.С. Цимбалюк. Стосовно структури кодексу в Україні працюють В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, у Росії В.А. Копилов, В.І. Ярочкін. Господарсько-інформаційну стратифікацію вперше розробляють В.А. Січевлюк, Н.О. Коваленко, І.О. Коваленко.

Невирішені частини загальної проблеми

Автори вперше підкреслюють, що інформаційне право України у ХХІ столітті відображає світову соціальну конвергенцію.

Формулювання цілей статті

На основі чинного законодавства України необхідно відобразити правові підстави регулювання господарсько-інформаційної стратифікації з апрокси-

мацією, імплементацією як європейської, так і світової конвергенції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Із прийняттям Конституції України (1996) виникли нові тенденції у розвитку суспільних відносин та державно-правової надбудови: закріплення найважливіших демократичних принципів соціального управління; визначення нових провідних завдань та функцій держави; формування нової системи органів влади. Це стосується, зокрема, проблем удосконалення організації та управління державних органів виконавчої влади в контексті загальнодержавної адміністративної реформи. Серед визначених тенденцій виділяється також те, що наша держава в сучасних умовах приєднується до світового інформаційного, техно-тронного суспільства – суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі послуг, що надаються за допомогою засобів електронного зв'язку та комп'ютерних технологій. Інформаційне суспільство визначається зростанням ролі інформації в соціальних відносинах, швидкістю її обробки за

допомогою електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки та заснованих на ній нових інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя. Це підтверджується прийняттям низки законодавчих і підзаконних актів вищих органів державної влади та управління. До них відносяться Закони України «Про інформацію» [2], «Про захист інформації у автоматизованих системах» [11; 23], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [24]. Національна академія наук України відобразила результати досліджень, проведених протягом 10 років у цій сфері, у таку самостійну наукову спеціальність, як інформаційне право (12.00.07), приєднавши до адміністративного права, процесу і фінансового права.

Основними заходами підвищення ефективності діяльності органів соціального управління в цілому є подальше вдосконалення їх організації, починаючи з низових ланок: перебудова методів і методик планування та контролю за діяльністю органів і підрозділів, впровадження нових інформаційних технологій для автоматизації основних технологічних процесів підтримки та прийняття управлінських рішень.

На сьогодні інформатизація дає змогу автоматизувати процеси управлінської діяльності шляхом впровадження комп'ютерних інформаційних технологій у всіх напрямках: від підготовки і прийняття управлінських рішень та оперативного управління до контролю за виконавчою дисципліною.

Інформатизація соціального управління в нашій країні вже має певну історію. Нині комп'ютери дають змогу швидко опрацювати, передавати й зберігати великі обсяги інформації, значно покращуючи якість управління соціальними системами, а головне – більш раціонально використовувати час, вивільняти працівників від рутинних операцій, давати можливість виконувати творчу роботу.

Водночас аналіз існуючих технологій отримання, обліку та опрацювання інформації засвідчує їх значну недосконалість: велику трудомісткість, низьку

оперативність та неможливість проведення глибокого аналізу значних обсягів інформації.

Сучасний стан впровадження і використання комп'ютерної техніки в органах соціального управління відстає від потреб суспільства, особливо у сфері державного управління. Це можна пояснити, серед іншого, недостатнім матеріально-технічним забезпеченням їх у перехідний період становлення нашої держави, а також наявністю так званого «психологічного бар'єра» щодо домінування технократичного аспекту в процесі інформатизації. Необхідно також зазначити недостатню організованість, невпорядкованість процесів інформатизації соціального управління, що зумовлено відсутністю систематизованого правового забезпечення [4; 5; 8; 15; 17].

За високого рівня фундаментальних досліджень у галузях теорії соціального управління та інформатики в цілому відчувається нестача прикладних розробок, у тому числі організаційно-правового механізму впровадження нових наукових досягнень у практику. Великі надії покладаються на таку наукову дисципліну, як правова інформатика.

Вирішення завдань впровадження досягнень науки в практику, поряд з іншими заходами, уможливіє розв'язання проблем когнітологічного (пізнавального) аспекту: з одного боку – підвищення правових знань усіх, хто бере участь у проектуванні, створенні та впровадженні інформаційних систем і забезпечує їх належне функціонування; з іншого – здобуття знань та навичок управлінцями (менеджерами) щодо використання надбань інформатики в їх діяльності.

Знання основ правового регулювання інформатизації соціального управління стає необхідним не тільки працівникам у галузі права, менеджменту, а й усім іншим спеціалістам: інженерам, математикам, економістам, психологам, соціологам і т. д. Участь у створенні та впровадженні в систему органів соціального управління автоматизованих

комп'ютерних інформаційних систем спричиняє необхідність залучення цих спеціалістів до процесів організації удосконалення соціального управління, що зумовлює необхідність знання ними права та теорії організації соціального управління (тектології). Уміння орієнтуватися в міжгалузевих інституціях суспільних відносин дасть змогу суттєво підвищити якість соціального управління на будь-якому його рівні.

Дослідження ролі та місця права в інформатизації соціального управління в Україні показує, що відбувається неухильне зростання значення права як регулятора державного та суспільного життя. Критична маса юридичних норм у нашій країні у сфері регулювання суспільних інформаційних відносин досягла рівня, який зумовлює потребу виділення їх в окремий міжгалузевий комплексний інститут права – інформаційне право [27; 28].

На думку авторів, це дасть можливість поєднати основні положення трьох наукових дисциплін: теорії організації соціальних систем; правової інформатики та інформаційного права щодо інформатизації соціального управління.

Автори звертають увагу, що інформатизація соціального управління відноситься до процесів, що постійно динамічно розвиваються. Не всі його правові інституції сформовано, проте є проблеми, відносно яких у науці усталились позитивні думки і вирішення яких спирається на достатньо визначену нормативно-правову базу. Її завоювання дасть змогу подолати ентропію (невизначеність) у тих, кого задіяно до розвитку інформатизації. Разом з тим у роботі висвітлюються й деякі найбільш суттєві дискусійні питання теорії та практики інформатизації соціального управління. Враховано також досвід деяких розробників проектів інформатизації соціального управління як у нашій державі, так і за кордоном [29; 30; 31; 32].

Із моменту проголошення незалежності Україна опинилась у нових соціально-економічних і політичних умовах, у новому правовому просторі.

Перед молодого державою постала необхідність вироблення загальних основ розвитку державності і, зокрема, проблем управління у сфері правоохоронної діяльності.

Вирішення цього завдання неможливе без глибокого розроблення відповідних основ системи органів управління України.

Створення фактично нових органів, що діють на основі законодавства суверенної держави, поновлення особового складу, яке відбулося за роки незалежності, поява нових складних завдань, що повинні вирішувати органи, необхідність удосконалення кадрової роботи, організація соціальної роботи, розвиток міжнародного співробітництва, утілення досягнень науки в практичну діяльність органів – ось проблеми, які необхідно вирішувати на нинішньому етапі та через удосконалення управління досягти підвищення ефективності діяльності перш за все на державному рівні, наділення Президента України владно-виконавчими функціями як голови Кабінету Міністрів України (у світлі актуальності програми скорочення адміністративного персоналу, можливо, буде ліквідовано Адміністрацію Президента України як орган управління) [9; 10; 12; 13; 16; 25; 26]. Це дасть змогу змодельовати подальшу методологію за такими науковими ознаками:

1. Процес управління передбачає все ж таки комплекс необхідних способів впливу з метою впорядкування або збереження якісної характеристики, удосконалення і розвитку об'єкта управління.

2. У процесі управління важливе місце посідає узгодження, координація впорядкування і цілеспрямована діяльність.

3. Протицільові дії разом з цим утворюють між суб'єктом і господарською стратифікацією як об'єктом управління певний стан системи.

4. Протицільові дії суб'єкта й об'єкта спричиняють стан, за якого об'єкт управління, господарська стратифікація постійно виходять з-під управлінського впливу, прагнуть до відокремлен-

ня, зайняття вільних соціальних ніш, створення своєї системи управління, а за умови можливих варіантів – перетворення в організовану і терористичну діяльність із «дахом», що гарантує її функціонування як системи.

5. Держава спрямовує головні напрями діяльності, під якими розуміють функції, на безпосередні та взаємопов'язані дії реформування, створення умов для середнього та малого бізнесу. При цьому необхідною умовою є різнорівневі і різнопорядкові управлінські дії з обов'язковим узгодженням і правилами та одночасним виконанням усіх функцій з відповідним рівнем професійної підготовки, розмежуванням компетенцій, обов'язків, із правом вибору альтернативних методів і засобів та правом на соціальні експерименти.

6. Принципи управління господарською стратифікацією – це, напевно, те головне, що може правильно визначити відповідну роботу. Нині вони класифікуються як загальні, галузеві, видові, інституційні, організаційні і групові. Серед загальних принципів особливо виділяються принципи соціально орієнтованої діяльності, законності, об'єктивності, комплексності і систематизованості, гласності, поєднання колегіальності та єдиного підпорядкування.

Найбільш необхідними наразі є такі принципи, як: делегування повноважень; створення комісій; розподіл обов'язків серед членів загального керівництва; розроблення положень структурних ланок управління, посадових інструкцій; визначення функціональних обов'язків конкретних виконавців.

У західному світі інформація вже спеціалізована по спеціально-комунікативних каналах, адресована тим суб'єктам, яким вона необхідна, виключаючи виявлення її методом мозаїки, і т. п. Саме методи управління, як загальні, так і спеціальні, повинні використовуватись комплексно та доповнюючи один одного. При цьому необхідно врахувати, що серед життєво важливих проблем, що вимагають вирішення в управлінні, особливо у сфері господарської стра-

тифікації, є децентралізація, виключення паралельних функцій діяльності різних соціально-системних і структурних органів і підрозділів, перехід від жорсткої врегульованості до гнучкості та реакції на обстановку, що змінюється на принципах самостійності і автономізації [14; 18; 19; 20; 21; 22].

Водночас треба чітко розуміти, що якими значними не були б досягнення теорії управління, вони самі по собі не в змозі забезпечити раціональність управлінської діяльності та її ефективний вплив на діяльність предметну, якщо не перетворяться на практичні знання та вміння керівників і виконавців.

Для України широкомасштабний вступ до глобального інформаційного суспільства співпав із проголошенням 24 серпня 1991 року державної незалежності. Після цього створюється національне законодавство та підзаконні нормативні акти у сфері політики щодо державного регулювання суспільних інформаційних відносин, у тому числі таких, що пов'язані з інформатизацією.

Як свідчить аналіз чинного законодавства України у сфері суспільних відносин щодо інформації (у методологічному аспекті), воно нині нагадує будинок, який будується без визначеного єдиного плану. При цьому кожний будівник (ініціатор законопроекту чи підзаконного нормативного акта) проводить роботу на свій розсуд, не узгоджуючи її з іншими. У зв'язку з цим у правознавстві, теорії права, на базі емпіричного матеріалу виникла погребна напрацювання методологічних засад нового напрямку досліджень, предметом яких є процеси виникнення, зміни і припинення суспільних відносин щодо інформації (відомостей, даних, знань тощо).

На сьогодні національне (державне, публічне) право України має значний масив нормативних актів (законів та підзаконних), які прямо чи опосередковано регулюють суспільні інформаційні відносини в нашій країні. Можна констатувати – сукупність правових норм у цій сфері досягла кількісно такої критичної маси, що зумовлює можливість

і необхідність виділення їх в окрему правову інституцію. Це спричинило потребу наукового її дослідження, визначення тенденцій, проблем та шляхів їх практичного вирішення.

Перше питання, що постало перед суспільствознавством та його складовою, правознавством, – це визначення статусу суспільних інформаційних відносин та шляхів їх публічно-правового регулювання з метою уникнення, зменшення, запобігання та подолання юридичними методами негативних проявів інформаційного суспільства та стимулювання бажаних для людини, держави і суспільства правил поведінки його суб'єктів – учасників інформаційних відносин.

Будь-яка правова інституція, аби претендувати на автономність існування, вимагає формулювання її поняття та визначення змісту. На нашу думку, інформаційне право можна розглядати у кількох аспектах: як галузь суспільних відносин, що знаходять відображення у правових нормах; як наукову дисципліну; як навчальну дисципліну. Виходячи із зазначених теоретичних засад, подамо наше узагальнене бачення інформаційного права в об'єктивному змісті.

Інформаційне право – це суспільні відносини щодо інформації, виражені в нормах, урегульованих на публічно-правовому та приватноправовому рівні.

У суб'єктивному значенні інформаційне право – це множина прав і обов'язків конкретних учасників суспільних відносин щодо інформації як об'єкта суспільних відносин.

Основною формою вираження норм інформаційних відносин є законодавство.

Під категорією «інформаційне законодавство України» ми розуміємо множину нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України у формі законів та постанов нормативного змісту, що регулюють суспільні відносини щодо інформації.

Входження України до інформаційного суспільства спричиняє потребу

вироблення на науковому рівні теоретичних засад концепції формування інформаційного законодавства.

На нашу думку, з точки зору теорії гіперсистем права, інформаційне законодавство існує як міжгалузева комплексна інституція в загальній системі національного законодавства.

Перед теоретиками, які дотримуються традиційної доктрини поділу права на галузі (за принципом: норма права – інституція права – галузь права) постає питання: що це за категорія «гіперсистема», яке її місце в системі права згідно з теорією права? Одразу зазначимо, що категорія «гіперсистема права» відносно нова, традиційна для нашої країни теорія права її не знала. Вона зародилася на основі здобутків інформатики щодо вивчення права як соціальної системи. Відповідно до теорії гіперсистем висувається теза про існування права у вигляді великих, складних, ієрархічних багатопорядкових підсистем, що формуються з галузевих інституцій права. Ця категорія вводиться в теорію права України на засадах юридичної концепції існування і формування правових субінституцій – автономних міжгалузевих комплексних інституцій права, щодо яких галузеві виступають у ролі агрегуючих підсистем. За цією концепцією на сьогодні формується все законодавство України, в якому знаходять відображення нові суспільні відносини. Тобто Верховною Радою України приймаються закони, які є системоутворюючими публічно-правового регулювання комплексного змісту в окремих суспільних відносинах на основі доктрини поділу права на провідні галузі: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне.

Уперше ця концепція нами апробована на формуванні теорії інформаційного права України.

Аналіз правового регулювання інформаційних відносин в Україні та міжнародної практики дає змогу доктринально визначити ряд основних методологічних, принципових положень інформаційного законодавства, що виступає публічно-правовою основою

такої юридичної інституції, як інформаційне право:

- основний об'єкт регулювання – суспільні інформаційні відносини;
- основний предмет суспільних відносин – інформація (відомості, дані, знання, таємниця тощо);
- метод правового регулювання – системне комплексне застосування методів конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права (що визначає міжгалузевий характер публічно-правового регулювання) та застосування методів приватноправового регулювання (на рівні правочинів, угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо).

Апріорі зазначимо, що за правовою природою походження, як міжгалузєва комплексна інституція національного права України, інформаційне право має приватноправову і публічно-правову природу, тобто норми права формуються як на публічному (державному), так і приватному рівнях суспільних відносин.

Через предмет суспільних відносин (інформацію) інформаційне право має зв'язок з іншими міжгалузєвими інституціями права: авторським правом, правом інтелектуальної власності, винахідницьким правом, рекламним правом тощо. Інформаційне право утворює з ними складну, велику, агреговану гіперсистему права третього порядку. Тобто відповідно до теорії гіперсистем права інформаційне право базується на засадах правових систем другого порядку, якими є п'ять галузей права: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне. У своїй єдності вони утворюють систему першого порядку – право України.

Домінуючою методологією розвитку інформаційного права повинна стати доктрина сучасного вітчизняного конституційного права (основа – Конституція України) та найкращих здобутків міжнародного права щодо верховенства прав людини у сфері суспільних інформаційних відносин.

Доктринально визнається багато-

об'єктність юридичних норм щодо застосування законодавства в правовій кваліфікації суспільних інформаційних відносин, природна єдність усіх умовно визначених галузей права.

Як констатацію факту слід зазначити, що сучасне інформаційне законодавство України стосовно доктрини його формування має характер змішаної системи права: зберігши галузевий підхід традиційної континентальної системи права, воно стало на шлях публічно-правового нормотворення за доктриною загального права (англо-американської системи права), коли проблеми на законодавчому рівні вирішуються на рівні окремих законів за ситуаційним принципом.

Ситуаційний підхід до формування інформаційного законодавства України, з точки зору когнітивного (пізнавального) аспекту, спричинив ряд проблем щодо правового регулювання інформаційних відносин. Зазначимо декілька з них:

1. Відсутність легальної чіткої, ієрархічної єдності законів, що призводить до суперечливого тлумачення для застосування норм на практиці.

2. Оскільки різні закони та підзаконні акти, що регулюють суспільні відносини, об'єктом яких є інформація, приймалися у різні часи без узгодження понятійного апарату, вони мають ряд недостатньо коректних термінів, не викликають відповідну інформаційну рефлексію або взагалі не мають чіткого визначення свого змісту. Наприклад, щодо інформаційних відносин зазначимо такі, як: «інформація», «таємна інформація» і «таємниця», «документ» і «документована інформація», «майно», «власність», «володіння», «інтелектуальна власність», «автоматизована система», «суб'єкт суспільних відносин» та «учасники суспільних відносин», «система інформаційних відносин» тощо.

3. Термінологічні неточності, різне тлумачення однакових за назвою та формою понять і категорій призводять до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці.

4. Велика кількість законів та підзаконних нормативних актів у сфері

інформаційних відносин ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування.

5. Має місце розбіжність щодо розуміння структури і складу системи законодавства у сфері інформаційних відносин та підходи до їх формування. Нерідко в окремих законах у систему законодавства включають норми, що виражені в підзаконних нормативних актах. Це спричиняє в практиці правозастосування колізію норм, ігнорування норм закону на користь норм незаконного акта.

6. Нові правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин нерідко не узгоджені концептуально з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу.

Зазначені та інші проблеми сформулювали практичну потребу у визначенні методології систематизації права, розроблення її концепції. На нашу думку, в основі систематизації норм інформаційного права повинні бути відпрацьовані юридичною наукою і перевірені практикою основоположні принципи: поєднання традицій і новацій правотворення; інкорпорування норми чинного інформаційного законодавства України в нову систему через агрегацію інститутів права; формування міжгалузевих інститутів права на основі зв'язків з галузевими інститутами.

Визначення статусу інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту породжує питання визначення статусу і співвідношення його з іншими інститутами права, предметом яких є суспільні відносини щодо інформації (твір, винахід, корисна модель, масова інформація, архіви, бібліотеки тощо). Концептуально пропонується визначитися, що інші інститути права агрегуються з інформаційним правом. Окремі з них на певних умовах мають статус міжгалузевих субінститутів. До таких можна віднести: авторське право, винахідницьке право, раціоналізаторське право та інші, що складають систему права інтелектуальної власності; право щодо засобів масової інформації: преса, радіо, телебачення, Інтернет тощо.

Важливим аспектом теорії інформаційного права є проблематика його підсистем – субінститутів. Ми вважаємо, що серед основних субінститутів, сфер правового регулювання інформаційних правовідносин визначаються такі:

- о визначення та правове закріплення провідних напрямів і методів державної політики у сфері вибору мов спілкування, комунікації в державі тощо;

- о регулювання суспільних відносин у сфері засобів масової інформації, визначення їх подібностей та відмінностей, систематизація їх через агрегацію (преса, видавнича справа, радіо, телебачення, комп'ютерні мас-медіа);

- о забезпечення умов для розвитку і захисту всіх форм власності на інформацію та інформаційні ресурси (право власності на інформацію);

- о організація та управління створенням і розвитком державних інформаційних систем і мереж, забезпечення їх сумісності та взаємодії в єдиному інформаційному просторі України;

- о правове регулювання щодо створення реальних умов для якісного та ефективного забезпечення необхідною інформацією громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і приватних організацій, об'єднань на основі державних інформаційних ресурсів, сучасних інформаційних технологій;

- о забезпечення співвідношення інтересів суб'єктів суспільних інформаційних відносин у сфері національної безпеки, складовою якої є інформаційна безпека, визначення загроз безпеці суспільних інформаційних відносин, регулювання захисту інформації, у тому числі в автоматизованих системах;

- о забезпечення реалізації конституційних прав осіб (приватних немайнових) на режим доступу до персональних даних – інформації про громадян та їх спільноти (організації) за умов інформатизації державних органів управління;

- о державно-правове сприяння формуванню ринку інформаційних ресурсів, послуг, інформаційних систем, технологій, з пріоритетами для вітчиз-

няних виробників інформаційної продукції, засобів, технологій;

- державне стимулювання вдосконалення механізму залучення інвестицій, розроблення і реалізації проектів національної програми інформатизації та локальних програм інформатизації (установ, підприємств, організацій, усіх форм власності, міністерств та відомств, регіонів тощо);

- забезпечення правового режиму формування і використання національних інформаційних ресурсів, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення та надання споживачам інформації;

- правове регулювання щодо стимулювання створення і використання в Україні новітніх інформаційних технологій.

Важливим аспектом інформаційного права є створення реальних правових бар'єрів для зловживань у сфері документообігу, зокрема, недопущення свавілля державних та недержавних структур, посадових осіб щодо примушення надання їм громадянами інформації стосовно інших структур. На нашу думку, в інформаційному законодавстві повинен утвердитися принцип преюдиції, презумпції невинності громадянина, навзамін нинішньому порочному принципу недовіри до документа, виданого іншою інстанцією («принеси довідку, тоді дамо тобі довідку»), оскільки громадяни змушені витрачати багато часу, щоб підтвердити правомірність виданих їм раніше документів.

Інформатизація викликала необхідність перегляду сутності категорії «документ». У практиці вже давно існує поняття «електронний документ». У зв'язку з цим перевірка достовірності документа, встановлення юридичного факту та його документального фіксування повинно покладатися (бути функцією) органу, уповноваженого видавати відповідний документ чи перевіряти його достовірність.

Важливою складовою проблематики інформаційного права є формування в ньому юридичної деліктології (вчення про правопорушення) у сфері інформа-

ційних відносин за принципом гармонізації норм із галузевими деліктологіями: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального права.

Практика вимагає розроблення дієвих механізмів захисту суспільних інформаційних відносин. Ентропія (невизначеність) законодавця в цьому знайшла відображення у Законах України «Про інформацію» і «Про захист інформації в автоматизованих системах» та деяких інших, де визначено диспозиції правопорушень, але не визначено відповідальність за них в адміністративно-правовому та кримінально-правовому аспектах [2; 11].

У проблематиці інформаційного права особлива увага повинна приділятися виявленню та дослідженню недоліків як вітчизняних, так і зарубіжних правовідносин, їх регулюванню для уникнення помилок у правотворчій та правозастосовній діяльності в Україні [35, с. 90-97]. Мета досліджень – запобігання негативним для суспільства наслідкам інформатизації, попередження поширення правопорушень, що вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій. Особливе місце в інформаційній деліктології повинно відводитися дослідженню господарських аспектів комп'ютерної злочинності.

Одним із важливих аспектів інформаційного права є проблематика державного правотворення. На наш погляд, правотворча діяльність повинна здійснюватися за такими принципами наукового забезпечення: системний та комплексний підходи у вирішенні проблем правотворчості; фундаментальне та прикладне теоретичне обґрунтування новацій (понять, категорій тощо); залучення широкого кола вітчизняних фахівців до розроблення проектів законодавчих та підзаконних актів [36, с. 287-317]. Такі спеціалісти повинні володіти комплексними знаннями в галузі права та інформатики, теорії та практики, бути не лише обізнаними з досвідом зарубіжних країн, а й мати своє оригінальне, новаторське бачення вирішення проблем, виходячи зі

специфіки реалій нашої країни [37, с. 535-629].

Формування системи інформаційного законодавства висунуло проблему гармонізації його на міждержавному рівні, з урахуванням міжнародного права (його провідних складових: публічного і приватного). На сьогодні можна констатувати, що в міжнародному праві активно формується його інституція – міжнародне інформаційне право світової інформаційної цивілізації [39, с. 152]. Наприклад, глобальна комп'ютеризація через Інтернет спричинила необхідність пошуку засобів і методів гармонізації національних правових систем у сфері міжнародних інформаційних відносин, співвідношення цих систем на рівні колізійного та матеріального міжнародного права. У багатьох регіонах світу формуються міжнародні стандарти правових норм на рівні типових законів, багатосторонніх конвенцій, угод тощо [39, с. 15-98].

Ряд теоретиків та практиків у сфері правового регулювання суспільних інформаційних відносин пропонують механічно використовувати апроксимацію або імплементувати (ввести в систему національного права) ці норми в національне інформаційне законодавство України без глибокого порівняльного аналізу діючого законодавства. На нашу думку, у процесі правотворення є неприпустимим необґрунтоване копіювання зарубіжного досвіду. Гармонізацію можна проводити також шляхом вкладання нового змісту в існуючі форми правових норм. До речі, саме так відбувається в цивілізованих країнах, що раніше від нас стали на шлях формування правового інформаційного суспільства, у складі глобальної інформаційної цивілізації.

Міжнародний досвід свідчить, що у сфері суспільних інформаційних відносин, при їх законодавчій легалізації в першу чергу враховуються такі загальнолюдські принципи, як: повага та гуманне ставлення до людини, її честі, гідності, репутації; презумпція невинності громадянина, приватної особи на засадах співвідношення потреб та ін-

тересів окремих людей, їх корпорацій (об'єднань), націй, держав та світового співтовариства [40, с. 124].

Новий підхід щодо правового регулювання суспільних відносин запропоновано вітчизняною наукою інформатикою. У її складі на сьогодні набирає сили нова наукова дисципліна – права інформатика: застосування принципів, підходів і методів інформатики до вирішення проблем права, зокрема правотворення.

Виходячи з положень правової інформатики, слід зазначити, що правотворення повинно базуватися на основі методології системного і комплексного підходів, зокрема теорії формування комплексних гіперсистем права, агрегації галузевих інститутів права.

Висновки

1. На нашу думку, національне інформаційне законодавство повинно стати на шлях систематизації через кодифікацію – створення Кодексу. Цей Кодекс має розвивати визначені в Конституції України положення інформаційних відносин, у тому числі щодо інформаційної безпеки людини, суспільства, нації, держави. Він повинен об'єднати, гармонізувати і розвинути норми та принципи суспільних відносин, що визначені в законодавстві України; урахувати ратифіковані Україною нормативні акти (угоди, конвенції) міжнародного права; легалізувати позитивні звичаї у сфері інформаційних відносин та норми суспільної моралі, загальнолюдські цінності, визначені Організацією Об'єднаних Націй в її Статуті, Декларації прав людини та інших загальноприйнятих міждержавних нормативних актах, що на сьогодні виступають у ролі стандартів, за якими визначається цивілізованість не тільки окремої країни, а й світового співтовариства в цілому.

2. Однією з проблем є визначення назви майбутнього Кодексу. На нашу думку, більш змістовною є назва – Кодекс України про інформацію. Вона дасть змогу об'єднати в одному законодавчому акті будь-які суспільні відносини,

об'єктом яких є інформація незалежно від форми, способу, засобу чи технології її прояву в суспільних відносинах. Це дасть можливість у разі виникнення необхідності публічно-правового врегулювання нових суспільних відносин щодо інформації агрегувати юридичні формулювання у Кодекс через внесення в нього на рівні законів змін і доповнень без нових системоутворюючих законодавчих актів.

3. Методологічною базою правотворення такого Кодексу повинна стати юридична доктрина щодо умовного поділу права України на галузі за такою принциповою моделлю: основа – конституційне право; його положення знаходять паралельний розвиток (відповідно до методів правового регулювання і захисту прав) в адміністративному, цивільному, кримінальному праві та інших підсистемах національного права України, у яких інформація є опосередній, (додатковий, факультативний) предмет регулювання суспільних відносин.

4. Розроблення проекту Кодексу повинно проводитися методом агрегації: удосконалення окремих правових норм чи створення нових міжгалузевих правових інститутів не повинно порушувати цілісність та призначення Кодексу, а має покращувати, удосконалювати його дієвість у цілому, створювати нову системну якість, не притаманну окремим його складовим.

5. Напрями, підцілі, завдання Кодексу повинні чітко формуватися згідно з теорією системи підцілей («дерева цілей»).

6. Мета Кодексу визначається відповідно до теорії системи цілей. Метою Кодексу є правове регулювання суспільних відносин між суб'єктами щодо інформації в різних формах її об'єктивного вираження (творах, результатах інтелектуальної діяльності) незалежно від сфери (чи галузі) суспільних відносин, матеріальних носіїв інформації (паперових, електронних тощо) та технології фіксації (літери, знаки, образи, цифри тощо). Інше визначається підцілями, функціями, напра-

мами, окремими завданнями регулювання нормами Кодексу.

7. Провідними функціями Кодексу повинні бути:

регулятивна – визначення прав та обов'язків, зобов'язань суб'єктів;

нормативна – визначення норм, правил поведінки суб'єктів інформаційних відносин;

охоронна – визначення гарантій та меж правомірної поведінки, за якими діяння стають правопорушеннями (делікти), та відповідальності за них згідно з нормами цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права;

інтегративна – системне поєднання комплексу визначених юридичних норм, що регулюють інформаційні відносини в Україні, тобто Кодекс повинен стати об'єднуючою ланкою між провідними традиційними галузями права щодо застосування їх методів у сфері інформаційних відносин;

комунікативна – зазначення в окремих статтях посилань на законодавчі акти, які прийнято або необхідність у яких може виникнути.

8. Серед провідних завдань Кодексу можна зазначити такі:

визначення консенсусу (згоди) в суспільних відносинах, узгодженості розуміння та застосування юридичних норм, правомірної поведінки учасників інформаційних відносин, відносин в інформаційній сфері;

забезпечення інформаційного суверенітету, незалежності України у міжнародних відносинах;

забезпечення інформаційної безпеки громадян, їх окремих спільнот, суспільства та держави, як складових національної безпеки України;

визначення правомірної поведінки учасників інформаційних відносин в Україні; захист інформації від несанкціонованого доступу, правопорушень (знищення, модифікації, перекручення тощо).

Більш детально проблеми формування та систематизації інформаційного законодавства розкрито авторами в публікаціях, зазначених у бібліографії [33; 34]. Із матеріалами до проекту Кон-

цепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин можна ознайомитись у мережі Інтернет за адресою: <http://mndc.naiu.kiev.ua>.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – С. 141.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 №2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – С. 650.
3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 №2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №1. – С. 1.
4. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 №3322-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №33. – С. 345.
5. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 №3687-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №7. – С. 32.
6. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 №3688-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №7. – С. 34.
7. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 №3689-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №7. – С. 36.
8. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 №3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №10. – С. 43.
9. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 №1906-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №50. – С. 540.
10. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 №3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №13. – С. 64.
11. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 №80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №31. – С. 286.
12. Закон України «Про ратифікацію Статуту і Конвенції Міжнародного союзу електровз'язку» від 15.07.1994 №116/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №33. – С. 306.
13. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 №32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №7. – С. 45.
14. Закон України «Про ратифікацію Угоди про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав» від 27.01.1995 №34/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №5. – С. 32.
15. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 №51/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №9. – С. 56.
16. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 №74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №13. – С. 83.
17. Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 №1280-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №12. – С. 155.
18. Закон України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31.10.1995 №398/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №38. – С. 287.
19. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 №393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №47. – С. 256.
20. Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18.07.1997 №485/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №45. – С. 284.
21. Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23.09.1997 №538/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №48. – С. 296.
22. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 №540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №50. – С. 302.
23. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 №74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №27-28. – С. 181.

24. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 №75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №27-28. – С. 182.
25. Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 09.04.1999 №595-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №22-23. – С. 199.
26. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06.07.1999 №832-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №34. – С. 296.
27. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 №802-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №30. – С. 259.
28. Паризька конвенція про промислову власність від 20 березня 1883 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. №1. С. 320.
29. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 року (переглянута у Брюсселі 14 грудня 1900 р., у Вашингтоні 2 червня 1911 р., у Гаазі 6 листопада 1925 р., у Лондоні 2 червня 1934 р., у Ніцці 15 червня 1957 р., у Стокгольмі 14 липня 1967 р., змінена 2 жовтня 1979 р.) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990 р. – №1. – С. 348.
30. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року // Офіційний вісник України. – 2006. – №46. – С. 207. – Ст. 3104. – Код акта 37853/2006.
31. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення від 26 жовтня 1961 року.
32. Вашингтонський договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року. Набуття чинності для України: 25 грудня 1991 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – №1. – С. 366.
33. Коваленко Н.О. та інші. Інформатизація соціального управління: теорія і практика (організаційно-правовий аспект): посібник / Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України / міжвідомчий науково-дослідний центр / Інститут економіки та права «КРОК» / Н.О Коваленко та інші. – Київ – Донецьк. – 2001. – 190 с.
34. Коваленко Н.О. та інші. Інформаційне право та інформаційна безпека / Сучасний стан понять та визначень змістовної частини інкорпорації нормативних актів з правових питань у сфері інформації та її захисту / Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. Інститут економіки та права «КРОК» / Н.О Коваленко та інші. – Київ – Донецьк. – 2001. – 230 с.
35. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей; пер. з англ. – К.: «К.І.С.», 2004. – XIV, 220 с.
36. Уэбстер Фрэнк. Иеории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной, под ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
37. Стиглиц Е. Джозеф. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. / Е. Джозеф Стиглиц; Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. – В 5 т.; Т. V. – В 2 кн.; Кн. 2. – М.: Мысль, 2005. – С. 535-629.
38. Дука С.И. Информационное общество: социогуманитарные аспекты / С.И. Дука. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2004. – 172 с.
39. Флюр О.М. Формування глобального інформаційного суспільства. Шлях України: монографія / О.М. Флюр. – К.: Центр вільної преси, 2004. – 140 с.
40. Мунтиян В.И. Информациогенная парадигма / В.И. Мунтиян. – К.: КВПЦ, 2006. – 632 с.